

Summary. The article envisages the typological coincidences and differences of destiny's interpretation on the material works of T. Hardy, I. Nechui-Levytsky, Panas Myrny and I. Franko. The analysis of psychological and tragic conceptual perspective of fate as a conscious choice of the individual is investigated.

Concept of fate in English literature always took a central place and was marked with interpretational identity and originality. The total writer's using of poetic and mythic technology in the coverage problem of destiny creates the objective conditions for research in Western realistic prose.

The reflection of T. Hardy's objective reality interacts with archetypal fate's structures of British ethnic group as the mythological aspect of this concept and becomes decisive in his work. It is allocated at a realistic plot and corresponds to national intellect world. In the author's art world the mythologemes of destiny and fate are dominated that generate primarily ethnic existence. They are the universal object of writer's novelistic heritage.

Interpreting the concept of fate, T. Hardy introduces in the cycle of novels "Novels of Character and Environment" not only appropriate "characters", but also an "environment". The author interprets it not only by the terms of Darwinism. Although the category of gender of English nouns grammatically is not expressed. T. Hardy provides the necessary gender guidelines in his "environment" through a series of occasions.

If the evolution of T. Hardy as an artist arises clearly like "artistically centric", his Ukrainian contemporaries had to move firstly in the plane of national and political dimensions, and only then – in the plane of artistic discourse. Among the impulse and the direct textual specification in the works of I. Nechui-Levytsky and Panas Myrny prolonged searches for generalized principles that would allow them to explain the philosophy of life fact are observed. Persons in their works arise primarily as social creatures. Characters and fates of personages are motivated primarily by social factors.

Key words: concept, destiny, fate, psychological and tragic aspect, subjective and objective spheres, empirical and existential sounding.

Отримано: 24.01.2015 р.

УДК 821.111-31.09

Левицька Т.О.

ІМАГОТИП ІУДЕЯ В РОМАНІ В. СКОТТА «АЙВЕНГО»

У сучасному мультикультурному світі проблема формування та трансформації стереотипних уявлень однієї релігійної спільноти про іншу є вкрай актуальною, а їх неупереджене дослідження – основою для подолання хибних уявлень, що ускладнюють порозуміння між представниками різних культур. Оскільки художня література, як ніщо інше, здатна відтворювати релігійні іміджі в їх реальній повноті та багатогранності, постільки її літературознавче пізнання може зробити свій внесок в загальну сферу культурологічних знань.

Доба романтизму в Європі припала на період інтенсивного формування нового обличчя європейських націй та, водночас, на період активної секуляризації європейського суспільства. Тому в центрі пошуків романтиків постійно перебувала проблема трансформації релігійної свідомості та кристалізації національної ідентичності, котра стала стрижневою у творчості багатьох письменників. Процес формування національної ідентичності в літературі розглядається з перспективи бінарної опозиції «свого» та «чужого», яка в сучасній науці є засадничою для висвітлення проблем індивідуальної, колективної, національної ідентичностей тощо. На думку культуролога Г. Гусейнова, у кризові моменти переосмислення своєї ідентичності, коли власна культурна традиція в уявленні людей підірвана, образи «чужих» («чужинних») культур, усвідомлено або ні, набувають особливого сенсу та ваги [цит. за: 2, 137]. Дослідження уявлень одних народів про інших, які сформувалися в процесі тривалих контактів між ними, сьогодні є одним із актуальних перспективних напрямів досліджень у різних науках. З огляду на посилення в сучасному світі міжрелігійних, наднаціональних (об'єднавчі процеси у Європі) і глобальних діалогічних тенденцій, комунікативно-рецептивні аспекти дедалі більше цікавлять і літературознавців.

З огляду на актуальність цієї проблематики варто розглянути її у площині літературознавчої імагології, як співвідносяться релігійні стереотипи, вкорінені в традиційній культурі та, почасти, в буденній свідомості, і літературно-художні образи, що являють собою оригінальну письменницьку інтерпретацію цієї ж ситуації.

Об'єктом дослідження є один із найвідоміших романів В. Скотта «Айвенго». Предметом дослідження є імаготип іудея, під яким ми розуміємо такий літературний образ, що активно конструює не лише індивідуальні риси, а й експресивно узагальнює релігійну ідентичність персонажів, подаючи певні їхні ознаки як «типові» для усієї групи adeptів іудаїзму.

Під час дослідження широко використовувалися методологічні надбання сучасної імагології – а саме ідеї висловлені у працях М. Беллера [4], Ж. Леерсена [6], Х. Дізерінка [5] та інших. Проблеми формування й інтерпретації релігійних іміджів в художній літературі доби романтизму досліджували Д. Райлі-Сміт [7], Дж. Вотт [10], І. Варрак [12] та ін.

На думку С. Дудакова до початку доби романтизму імідж іудея, створений у світовій літературі християнськими письменниками незалежно від їх етнічного чи національного походження, будувався на цілком визначених міфологемах і мав двоїсту природу: з одного боку, старозавітна історія визначала «високий іміджевий стиль», а з іншого – вже євангельською традицією було сформовано «низький іміджевий стиль» іудея [1, 64]. Характерно, що образ іудея в нехристиянських середньовічних літературах арабського світу негативного іміджу не мав [3, 489].

На початку XIX ст. в європейських країнах у літературні твори потроху почав проникати образ «позитивного» іудея. Однак, майстри художнього слова на батьківщині Шекспіра ще продовжували залишатися під впливом грандіозної фігури суворого венеціанського купця Шейлока. Чи не першим англомовним письменником, хто потрактував образ іудея позитивно був Вальтер Скотт.

У романі Скотта «Айвенго» йдеться про молодого Сакса на прізвисько Айвенго, який, потрапляючи у різні пригоди, одного разу був врятований іудейкою і іудеєм. Отже, образ, який нас цієї потрапляє до замку Седріка: *«Introduced with little ceremony, and advancing with fear and hesitation, and many a bow of deep humility, a tall, thin old man, who, however, had lost by the habit of stooping much of his actual height, approached the lower end of the board. His features, keen and regular, with an aquiline nose, and piercing black eyes; his high and wrinkled forehead, and long gray hair and beard, would have been considered as handsome, had they not been the marks of a physiognomy peculiar to a race which, during those dark ages, was alike detested by the credulous and prejudiced vulgar, and persecuted by the greedy and rapacious nobility <...>»*¹ [8, 62]. Автор зазначає, що зовнішність Ісака заслуговувала б на повагу християн, якби деякі риси не так різко викривали його приналежність до племені, яке в ті темні віки було предметом зневаги та переслідувань.

Автор пов'язує імаготип іудея зі скупістю та зажерливістю. Зокрема, один з розбійників, під час нападу на Гурта, не повіривши у його розповіді про фінансову допомогу Ісака, зазначив: *«Behold thee, man», said the Captain, «thou speakest of a Jew – of an Israelite, – as unapt to restore gold, as the dry sand of his deserts to return the cup of water which the pilgrim spills upon them»*. *«There is no more mercy in them», said another of the banditti, «than in an unbribed sheriffs officer»*² [8, 102]. Майже усі герої роману «Айвенго» вважають іудеїв здирниками, «павуками, які висмоктують кров», проте *«<...> spiders are stood, while they quietly sit on corners, but as only they will get out on light – they are pressed»*³ [8, 77]. Для християн Скотта іудеї – народ, який є підступним, однак «фінансово спроможним» і стосунки з ними потрібні лише у хвилини крайньої необхідності. Хоча закони держави та здоровий людський глузд мали б захищати іудеїв, насправді – іудеї зображуються безправними та беззахисними: *«<...> you have cause for your terror, considering how your brethren have been used, in order to extort from them their hoards, both by princes and nobles»*⁴ [8, 78]. Тому не дивно, що Ісак завжди чогось боїться і перед усіма схиляється, адже в ті часи *«<...> for, except perhaps the flying fish, there was no race existing on the earth, in the air, or the waters, who were the object of such an unintermitting, general, and relentless persecution as the Jews of this period»*⁵ [8, 78].

Однак, автор роману зображає іудеїв не лише, як безсоромних лихварів, а як людей, які володіли глибокими знаннями в усіх різновидах медичної науки і практикували з таким успіхом, що у разі тяжких поранень чи хвороб монархи і могутні барони зверталися за допомогою до того чи іншого мудреця зневаженого племені. Християни були переконані у тому, що іудеї володіли чаклунством та знаннями в кабалістиці, сама назва якої походила від таємної науки ізраїльських мудреців. Автор зазначає, що іудеї не намагалися спростувати чутки про їхні зносин з надприродними силами, через те, що ці чутки жодним чином не могли полегшити християнську ненависть до них, а з іншого сприяла менш презирливому ставленню до цього племені. Проте, беручи до уваги деякі неймовірні зцілення ними тяжких хвороб (випадки, занесені в літописи), можна передбачити, що іудеї дійсно володіли таємницями зцілення, які передавали з покоління в покоління, але ретельно приховували від християн серед яких вони жили.

У шотландського барда найкращі та найдостойніші риси в імаготип іудея вносить Ребека – донька Ісака. Вона вирізняється не лише своєю освіченістю у різних сферах, але й витонченою красою: *«The brilliancy of her eyes, the superb arch of her eyebrows, her well-formed aquiline nose, her*

*teeth as white as pearl, and the profusion of her sable tresses, which, each arranged in its own little spiral of twisted curls, fell down upon as much of a lovely neck and bosom as a simarre of the richest Persian silk, exhibiting flowers in their natural colors embossed upon a purple ground, permitted to be visible – all these constituted a combination of loveliness, which yielded not to the most beautiful of the maidens who surrounded her»⁶ [8, 69]. Відповідно на цей образ реагують і християни: «*this is no Jewess! But an angel from heaven»⁷, «a pearl of Zion»⁸ – говорить про Ревеку Гурт; «*The Rose of Sharon and the Lily of the Valley»⁹ – пріор Еймер; «Fair flower of Palistine»¹⁰ – Буагильбер [8]. Безперечно її образ викликає у читачів співчуття і симпатію. Ставлення ж християн до Ісака у романі часом брутальне. Таке ставлення до іудеїв у середньовічній Європі було повсемісним, і не було вигадкою автора, адже в кінці XII ст. одноплемінники Ісака були вигнані з Британського королівства. Впродовж наступних століть їх існування в Англії було не лише принизливим, а й напівзаконним [8, 476]. Перше, що вражає читача – це ставлення до Ісака християнських священників. Такі вирази як «безбожний пес», або ж «проклятий брехун» нерідко злітають з уст навіть святих отців [8]. Однак, сам Айвенго ставиться до іудеїв з розумінням і співчуттям, навіть тоді, коли йому «не личить» зближуватися з ними більше, ніж того вимагають обставини [8]. Вальтер Скотт описує і справжню юдофобію: «*Old thou mayst be», replied the knight «more shame to their folly who have suffered thee to grow grey in usury and knavery»¹¹ [8, 210]. З одного боку, Ісак зображений як жадібний і егоїстичний іудей, з іншого – як люблячий батько і простодушна і добра людина. Він любить гроші, однак не шкодує їх на звільнення дочки і на допомогу Айвенго. Отже, імаготип іудея автор подає багатограним, не таким однозначним, як зображали іудеїв у часи Середньовіччя.****

Очевидно, що створюючи образ Ісака, В. Скотт прагне зруйнувати стереотип іудейської боягузливості. Ісак проявляє такі риси, як рішучість та почуття власної гідності, коли опиняється у підвалі і відмовляється платити норману викуп, доки не впевниться, що його донька у безпеці. Це прояв вражаючої мужності та безстрашності, адже на нього чекають найжахливіші торттури: «*–I will pay thee nothing – not one silver penny will I pay thee, unless my daughter is delivered to me in safety and honor! – Art thou in thy senses, Israelite?» said the Norman, sternly – ‘has thy flesh and blood a charm against heated iron and scalding oil?’ – I care not!’ said the Jew, rendered desperate by paternal affection; ‘do thy worst. My daughter is my flesh and blood, dearer to me a thousand times than those limbs which thy cruelty threatens»¹² [8, 181]. Окрім того, Ісак не позбавлений і почуття вдячності. Це проявляється у ситуації з безкорисливим порятунком християнського лицаря Айвенго: «*The Jew twisted himself in the saddle, like a man in a fit of the colic; but his better feelings predominated <...> «Holy Abraham!» he exclaimed, «he is a good youth, and my heart bleeds to see the gore trickle down his rich embroidered hacqueton, and his corslet of goodly price – but to carry him to our house! – damsel, hast thou well considered? – he is a Christian, and by our law we may not deal with the stranger and Gentile, save for the advantage of our commerce. <...> Nevertheless, the good youth must not bleed to death. Let Seth and Reuben bear him to Ashby»¹³ [8, 89].**

Чимало європейських письменників XIX–XX століть подаючи літературні образи іудеїв у своїх творах, для створення певного естетичного ефекту відштовхувалися від імаготипу іудея Вальтера Скотта. Таким чином, проаналізувавши виявлений у романі В. Скотта імаготип іудея хоча багато у чому і відбивав самосвідомість європейців середньовіччя, їхнє відчуття власної етнічної та релігійної ідентичності, водночас, є глибоким та багатограним. Як показав час, роман «Айвенго» будучи чи не найпопулярнішим романом першої половини XIX ст., багато у чому змінив суспільну свідомість та усталений імаготип іудея у Європі, що сприймався читачем уже не як імаготип «чужого», а як імаготип «іншого», викликаючи у нього більшою мірою симпатію та зацікавленість.

Примітки

¹ «Впущений без усіляких церемоній, до зали боязкою й нерішучою ходою ввійшов сухорлявий старий, доволі високий на зріст; він на кожному кроці відважував смиренні уклони й від звички схилитися у поклоні здавався нижчим, ніж був насправді. Риси його обличчя були тонкі та правильні; орлиний ніс, проникливі чорні очі, високе чоло, поборознене зморшками, довге сиве волосся й велика борода могли б справити сприятливе враження, якби не так різко викривали його належність до племені, яке у ті темні віки було предметом відрази для марновірних і неосвічених простолюдинів, а з боку корисливого й жадібного дворянства піддавалося найлютішому переслідуванню».

² «Ти говориш про іудея: та вони не розлучаться з золотом, як сухий пісок у пустелі з кухлем води... щедрість іудея – їй Богу таке ж чудо, як та вода, яку його пращури добули з каменя у пустелі»

- ³ «<...> павуків терплять, поки вони тихо сидять по кутках, а як тільки вилізуть на світ – їх убивають».
- ⁴ «<...> принци і дворяни безжально розправляються з твоїми побратимами, коли хочуть вичавити з них гроші»
- ⁵ «в ті часи не було на землі, у воді і в повітрі жодної живої істоти, тільки, мабуть, за винятком літаючих риб, яка б піддавалася такому загальному, безперервному і безжалісному переслідуванню, як іудейське плем'я».
- ⁶ «Її очі виблискували, тонкі брови вигиналися гордовитою дугою, білі зуби виблискували, як перли, а густе чорне волосся розсипалося на груди й на плечі, прикриті довгою сімарою з пурпурового перського шовку, гаптованого мов живими квітами, і спереду скріпленою безліччю золотих застібок, прикрашених перлами, – усе разом створювало таке чарівне враження, що Ревека могла суперничати з будь-якою із найвродливіших дівчат, які сиділи навколо».
- ⁷ «Це не іудейка! <...> Це янгол з раю».
- ⁸ «перлина Сиону».
- ⁹ «Роза Сарона й лілея долин».
- ¹⁰ «Чарівна квітка Палестини»
- ¹¹ «Що ти старий, це вірно, – відповів лицар, – тим більше сорому тим, хто допустив тебе дожити до сивого волосся, бо ти погруз по вуха у хабарництві і шахрайстві. <...> однак про твої багатства відомо всім»
- ¹² «Нічого тобі не дам! Жодного срібного пенні не побачиш від мене, поки не повернеш мені дочку в безпеці і цноті! – Чи не з'їхав ти з глузду, юдею? – суворо запитав норман. – Чи твоя плоть і кров заговорені проти розжареного заліза й киплячої оливи? – Мені байдуже! – вигукнув Ісак, доведений до відчаю згнаним почуттям батьківської любові. – Чини зі мною, як знаєш. Моя дочка – справді кров і плоть моя, вона мені в тисячу разів дорожча за власне тіло, яке ти погрожуєш понівечити».
- ¹³ Ісак зігнувся в сідлі, ніби від болю, але великодушність, проте, взяла гору над почуттями, звичнішими для нього. – Праведний Аврааме! – вигукнув єврей. – Він добрий хлопець, і в мене серце болить, коли я бачу, як кров просякає його вишивану куртку й тече по панциру, що таки недешево обійшовся. Але взяти його до нашого будинку? Адже він християнин, а за нашими законами нам дозволяється вступати в стосунки з іновірцями та язичниками лише в торгових справах. <...> Проте не можна допустити, щоб цей щирий хлопець до смерті сплив кров'ю! Поклич Сифа та Рейбена, нехай несуть його в Ашбі».

Список використаних джерел

1. Дудаков С. Ю. История одного мифа: Очерки русской литературы XIX-XX вв. / С. Ю. Дудаков. – М. : Наука, 1993. – 285 с.
2. Пржецлавский О.А. Воспоминания / О.А. Пржецлавский // Русская старина. – 1883. – № 14. – С. 488 – 489.
3. Фінберг Л. Українсько-єврейські взаємини: історична міфологія, яка перемагає інтелектуалів / Л. Фінберг // Дух і Літера. – 1998. – № 3 – 4. – С. 137–146.
4. Beller M. Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters [a critical survey] / M. Beller. – Amsterdam – New York : Editions Rodopi B.V., 2007. – 476 p.
5. Dyserinck H. Imagology and the Problem of Ethnic Identity [Електронний ресурс] / H. Dyserinck // Intercultural Studies. – 2003.
6. Leerssen J. Imagology: a Handbook of the Literary Representation of National Characters / J. Leerssen. – Rodop, 2007. – 496 p.
7. Riley-Smith Jonathan. The Crusades, Christianity, and Islam / Jonathan Riley-Smith. – New York: Columbia University Press, 2008. – 136 p.
8. Scott W. Ivanhoe [the novel] / W. Scott. – Penguin Books : Harmondsworth, 1986. – 511 p.
9. Warraq I. Sir Walter Scott's Crusades and Other Fantasies / I. Warraq. – London : New English Review Press, 2013. – 277 p.
10. Watt J. Scott, the Scottish Enlightenment, and Romantic Orientalism / J. Watt // Scotland and the Borders of Romanticism. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – P. 94 – 112.

Анотація. Використовуючи новітні методи однієї з галузей компаративістики – імагології, автор статті досліджує історичні, культурологічні, соціологічні і психологічні аспекти формування імаготипу іудея в романі В. Скотта «Айвенго».

Ключові слова: імагологія, релігійний імаготип іудея, романтизм, історичний роман.

Summary. Using the latest methods of one of the branches of comparative literature – imagology, the author investigates historical, cultural, sociological and psychological aspects of imagotype of the Jew in W. Scott's novel "Ivanhoe".

The author of the article underlines that in the modern multicultural world the problem of the formation and transformation of religious stereotypes is highly relevant, and their impartial study is the base for overcoming misconceptions that complicate mutual understanding between representatives of different cultures.

Paying attention to the importance of this problem, the author studies it in the field of literary imagology and focuses on correlation of religious stereotypes, which are common in ordinary consciousness, and such literary images, that use them as a building material for the creation of artistic effect.

The author emphasizes that before Romanticism period, the image of the Jew, that was created by Christian writers in the world literature was built on well-defined mythologems and had a dual nature.

The author of the investigation draws attention to the fact that in the early nineteenth century "the positive" Jew filters into literary works of European countries. Numerous European writers of the nineteenth and twentieth centuries while presenting in their literary works the images of the Jews, to create a specific aesthetic effect, proceeded from Walter Scott's imagotype of the Jew.

The author concluded that that religious imagotype of the Jew, which was revealed in W Scott's historical novel reflected consciousness of Europeans of the middle ages and their own ethnic and religious identity sensibility. At the same time, this imagotype is deep and multifaceted.

As time has shown, the novel "Ivanhoe", being perhaps the most popular novel of the first half of the nineteenth century, changed not only public consciousness but also established religious imagotype of the Jew in Europe. Tanks to that, the reader perceived the Jew not as imagotype of "alien", but as imagotype of "the other", causing him more sympathy and interest.

Key words: *imagology, imagotype of the Jew, romanticism, novel, the image of "alien", the image of "the other" Walter Scott*

Отримано: 4.02.2015 р.

УДК 821.161

Нагорна Н.М.

СЛОВО-ЛОГОС І ФЕНОМЕН НАРАЦІЇ

У сучасній наратології (теорії оповіді), яка оформилася в окрему літературознавчу дисципліну в процесі синтезування досвіду суміжних наук: теорії комунікації, теорії тексту, семіотики, рецептивної естетики, структуралізму, теорії автора, особливого значення надають феномену Слова як конструкту наративного тексту. Таке «наративізоване» слово (можна сказати, Слово-Логос) наділено широкою архітектонічною функцією і відрізняється філософським наповненням і полісемантичністю. У статті «Логос» С. С. Аверинцевим відзначено: «Логос (греч. λογος, термін давньогрецької філософії, який означає водночас "слово" (або "речення", "висловлення", "мовлення") і "смісл" (або "поняття", "судження", "твердження")); при цьому "слово" береться не в чуттєво-звуковому, а виключно смисловому плані, але й "смісл" розуміється як дещо явлене, оформлене і тому "словесне"» [1, 114]. Із терміном нарація (оповідь) Слово-Логос корелює в широко поширеному визначенні вербалізованої форми міфа як «слова», «оповідання», «переказу».

Для наратолога важливою є ще одна функція слова в наративному тексті, де наратор може бути позначений як «голос», який промовляє, відповідає за акт нарації, передаючи подію як "правдиву історію"; у нехудожніх творах – реальний оповідач, який фізично продукує наративний дискурс. У художній прозі ці два елементи комунікативної ситуації логічно роз'єднані» [3, 612].

Гіпостазування категорій автор, наратор, персонаж в їх естетичній співвіднесеності і взаємозумовленості стало надбанням філологічної науки пізно, фактично в ХІХ ст., проте в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. обґрунтування й вивчення цих категорій отримало могутній імпульс розвитку. Теоретична розробка проблеми авторського «слова», авторської «точки зору» та пов'язаної з нею проблеми типів нарації представлена в дослідженнях М. М. Бахтіна, В. В. Виноградова, Г. М. Гуковського, І. О. Денисюка, Б. М. Ейхенбаума, М. П. Кодака, Б. О. Кормана, М. З. Легкого, Ю. М. Тинянова, Б. О. Успенського, О. П. Чудакова, у працях сучасних зарубіжних учених Ж. Женетта, П. Рикера, Я. Славінського, В. Шміда, Ф. К. Штанцеля, апробована в прак-